

Vice ŠUNJIĆ (Zadar)

Sveučilište u Zadru, Odjel za kroatistiku
vsunjic@unizd.hr

NOVOSADSKI SASTANAK, A NE DOGOVOR!

U cjelokupnoj slavistici, a posebno u hrvatskim, crnogorskim, srbijanskim i bosansko-hercegovačkim nacionalnim filologijama, za trodnevni susret jezikoslovaca i kulturnih radnika u Novome Sadu od 8. do 10. listopada 1954. godine uobičajio se naziv „Novosadski dogovor“. Ovaj rad dovodi u pitanje opravdanost toga termina. Polazeći od razlikovanja između deskriptivnog naziva događaja i normativno-političkih implikacija pojma „dogovor“, rad kombinira analizu relevantne kroatističke, montenegrističke i bosnističke literature s uvidima iz primarnih izvora: zaključaka sastanka, suvremenoga tiska, institucionalnih dokumenata i svjedočenja sudionika. Kao kriteriji za ocjenu opravdanosti termina „dogovor“ uzimaju se reprezentativnost sudionika, proceduralna transparentnost, dobrovoljnost, koherentnost naknadnih tumačenja te provedbena stabilnost zaključaka.

Analiza pokazuje da su zaključci sastanka u deset točaka, koji su trebali usmjeriti jezično-pravopisno ujednačavanje književnih jezika na štokavskoj osnovici u višenacionalnoj socijalističkoj Jugoslaviji, izazvali prijepore već na samome sastanku. Ključni normativni „plodovi“ (pravopis iz 1960. i zajednički rječnički projekt od 1967.) generirali su dodatne prijepore koji su u konačnici doveli do trajnoga povlačenja nekih nacionalnih filologija iz zajedničkih aktivnosti i odbacivanja zaključaka.

U svjetlu tih spoznaja predlaže se da se događaj iz 1954. terminološki preciznije označuje kao „Novosadski sastanak“, uz jasnu distinkciju između njegovih deklariranih ciljeva i stvarnih posljedica za hrvatsku, crnogorsku i bosansko-hercegovačku filologiju.

Ključne riječi: *Novosadski sastanak, hrvatska, crnogorska i bosansko-hercegovačka filologija, hrvatskosrpski/srpskohrvatski jezik*

1. Uvod

Susret jezikoslovaca i kulturnih radnika održan u Novome Sadu od 8. do 10. listopada 1954. godine već se desetljećima u filološkoj literaturi označuje sintagmom „Novosadski dogovor“. Ta je sintagma više od neutralnog imena. Sama riječ „dogovor“ podrazumijeva određen stupanj ravnopravnosti sudionika, transparentnosti postupka i stabilnosti zajednički prihvaćenih rješenja. Poznato je da su se različita tumačenja zaključaka i prijepori među akterima pojavili vrlo rano, ne samo u kasnijim fazama provedbe, nego već neposredno nakon samoga sastanka te da su se napetosti prelijevale u rad na normativnim priručnicima i u širu jezičnu politiku jugoslavenske federacije. Zbog toga se otvara pitanje je li termin „dogovor“ prikladan kao deskriptivna oznaka događaja ili prikriva njegovu proceduralnu i političku složenost.

Ovaj rad polazi od istraživačkog pitanja: u kojoj je mjeri opravdano i metodološki utemeljeno sastanak iz 1954. nazivati „dogovorom“ te koje su njegove konkretne jezikoslovne i institucionalne posljedice za hrvatsku, crnogorsku i bosansko-hercegovačku filologiju. Cilj nije puko preimenovanje, nego provjera semantičkih i metodoloških pretpostavki koje termin „dogovor“ uvodi u interpretaciju događaja. Radi toga uvode se kriteriji koji omogućuju da se nazivlje veže uz provjerljive pokazatelje: 1.) reprezentativnost i mandat sudionika, 2.) proceduralna transparentnost i način odlučivanja, 3.) dobrovoljnost i politički kontekst, 4.) koherentnost naknadnih tumačenja zaključaka među potpisnicima te 5.) provedbena stabilnost zaključaka kroz institucije i normativne priručnike.

Nakon kratkog prikaza jezičnopolitičkoga okvira u poratnoj Jugoslaviji i kroatističkih pravopisnih nastojanja s početka 1950-ih, rad rekonstruira ključne elemente novosadskoga susreta i rane sporove oko interpretacije zaključaka. Središnji dio rada analitički ocjenjuje opravdanost termina „dogovor“ primjenom navedenih kriterija. U završnom se dijelu usporedno razmatraju posljedice zaključaka i njihovih provedbenih projekata na tri promatrane filologije, s naglaskom na razlike u institucionalnoj poziciji, normativnim praksama i diskurzivnim reakcijama. Takav pristup omogućuje da se terminološka rasprava o „dogovoru“ utemelji na jasnom metodološkom okviru, te da se događaj iz 1954. preciznije smjesti u povijest standardizacijskih procesa i jezičnih politika u drugoj Jugoslaviji.

Drugačije nazivanje događaja iz 1954. godine na hrvatskoj i srpskoj strani dovoljno govori o različitom viđenju jezikoslovnih razgovora u Novome Sadu. Dok trojica hrvatskih sudionika novosadskoga skupa, Ljudevit Jonke, Mate Hraste i Josip Hamm, u svojim ranim poslijenovosadskim radovima (čak i u samim naslovima!) rabe isključivo termine „sastanak“, „razgovor“ i

„zaključci“ nigdje ne spominjući termin „dogovor“, Mihailo Stevanović i Radovan Lalić sa srpske strane isključivo se služe terminom „dogovor“.¹ Poslije će i u radovima jezikoslovne kroatistike biti spominjan termin „dogovor“.

U radu ćemo se osvrnuti na jezične prilike u poratnoj Jugoslaviji koje su prethodile sastanku jezikoslovaca i kulturnih radnika u Novome Sadu 1954. godine te na posljedice koje je spomenuti sastanak donio trima nacionalnim filologijama: hrvatskoj, crnogorskoj i bosansko-hercegovačkoj. Ukazat ćemo na činjenicu da su upravo događanja u jezikoslovnoj kroatistici s početka pedesetih godina dvadesetoga stoljeća bila glavni okidač za snažnu reakciju Matice srpske iz Novoga Sada. Ona je u svojem časopisu *Letopis Matice srpske* u rujnu 1953. pokrenula Anketu o pitanjima srpskohrvatskoga jezika i pravopisa koja je imala „okvirno pokazati do koje se granice moglo ići u srbizaciji jezika i pravopisa“ (Bašić, 2007: 162). Anketa će za posljedicu imati ubrzano okupljanje jezikoslovaca i kulturnih radnika za zajedničkim stolom u Novom Sadu već 1954. godine, a kako tvrdi Auburger (2014: 173), sve pod pokroviteljstvom jugoslavenskog ministra unutrašnjih poslova Aleksandra Rankovića (Leke).² Koliko je to stvarno bio dogovor tadašnjih uglednih jezikoslovaca i kulturnih radnika kojim se u jugoslavenskoj federaciji trebalo jednom zauvijek riješiti pitanje jezika i pravopisa, a koliko nastavak unificiranja jednoga zajedničkog hrvatskosrpskog/srpskohrvatskog jezika dirigan od strane vlasti, vidljivo je bilo još tijekom samoga sastanka.³ Sporenja su

¹ Jonke (1954–1955); Jonke (1955); Jonke (1955–1956); Stevanović (1955); Lalić (1956).

² Isto tvrdi i Brozović: „Kada su jugounitaristički i velikosrpski krugovi, koji su već pomalo zasjeli u organima beogradskih vlasti i već bili uspjeli pomalo anulirati avnojevske jezične odredbe, saznali što sprema Hrvatsko filološko društvo, odlučili su to odlučno spriječiti. Zato je po prethodnim pozivima organizirana u *Letopisu Matice Srpske* anketa o potrebi jezičnog jedinstva i odmah nakon nje „dogovor“ iz 1954. s pozvanim sudionicima iz Hrvatske“ (2008: 38); te Bašić „Raspisujući Anketu o pitanjima srpskohrvatskoga jezika i pravopisa, uredništvo *Letopisa Matice srpske* nesumnjivo je dobilo politički mandat za ponovno aktualiziranje pitanja jezično-pravopisnoga sjedinjenja jezika kojima je u podlozi književnih jezika bila štokavska osnovica.“ (2007: 162)

³ Auburger (2014: 170) navodi cijeli popis zanimljivih anomalija sa sastanka i nedugo nakon završetka: „1.) Kako je broj potpisnika *Zaključaka* sa srpske strane bio znatno veći (14 naspram 5), a da bi se ta prevlast prekrila, u dopunskom su popisu sudionika koji je priložen nedatiranom popratnom tekstu u kojem se potpisnici ukratko slažu s odredbama *Zaključaka* popis dan prema mjestu stanovanja pa je tako iz Hrvatske bilo 31, iz Srbije 29 te iz BiH 1 potpisnik; 2.) Potpisi ispod teksta dodataka u faksimilu imaju i glede latinice i glede ćirilice neabecedni redosljed, ali u hrvatskoj verziji dodataka potpisi su poredani prema abecedi – pa kao interpretacija takvih odnosa može se nagađati da se zaključci trebaju u prvom redu odnositi na Hrvate kao adresate i kao one koji bi ih trebali provoditi, pa su im se stoga trebali približiti i nametnuti uporabom latiničnoga pisma i abecednim poretkom; 3.) Za latinični svezak, koji je šutke u prvom redu bio namijenjen Hrvatima, oba su teksta Novosadskoga dogovora kao i Uvodna riječ dijelom prevedeni na hrvatski jezik i to jasno svjedoči o pro-

se nastavila već 1955. godine među samim potpisnicima zaključaka,⁴ što je u konačnici dovelo do toga da su Matica hrvatska i zagrebačko uredništvo rječnika proglasili zaključke nevažećima i obustavili izradu zajedničkoga rječnika te trajno odustali od projekta zajedničkoga hrvatskosrpskog jezika i stvaranja normativnih priručnika.⁵ Istinu o dobrovoljnom odlasku i drago-voljnom potpisivanju spomenutih točaka zaključaka Novosadskoga sastanka najbolje demantira izjava jednoga od supotpisnika i predstavnika jezikoslovne kroatistike, zagrebačkoga profesora Ljudevita Jonkea koja se može pronaći u njegovu dosjeu Službe državne sigurnosti. Prema izvoru Loli, govoreći o Deklaraciji o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika i njezinim potpi-snicima, Jonke u razgovoru sa Zlatkom Dujmovićem početkom 1967. godine kaže: „Ne tvrdim da neki nisu to učinili (potpisali tekst Deklaracije o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika, V. Š.) iz neprijateljskih pobuda prema ovoj zajednici i postojećem poretku. Mnogi nisu htjeli shvatiti, poslije pot-pisivanja novosadskoga dogovora, da sam takav *dogovor morao prihvatiti, jer je to bilo uvjetovano odozgo* (istaknuo V. Š.). To je bilo vrijeme jačanja centralizma u Jugoslaviji i Rankovićeve integralnog jugoslavenstva.“ (Dosje Ljudevita Jonkea, str. 23). Iako ga i sam naziva „dogovorom“, jasno ističe da nije bio sporazuman otkrivajući tko je idejni začetnik jezikoslovnog susreta i s kojim ciljem, što je osnovni dokaz naše teze da 1954. godine u Novome Sadu nije postignut jezični dogovor.

2. Prilike u jezikoslovnoj kroatistici koje su prethodile novosadskom sastanku

Nakon završetka Drugog svjetskog rata u tadašnjoj Federativnoj Na-rodnoj Republici Jugoslaviji ponovno se pokušavalo institucionalizirati i oza-koniti serbokroatizam⁶ uz kraći period na samom početku zajedničke države dok je još nosila naziv Demokratska Federativna Jugoslavija, koji Vladimir

---

tupovijesnosti, nestvarnosti i nedostatku emske jezične valjanosti, a time i o prisiljenom sklapanju dogovora jer je upravo takav prijevod bio zabranjen samim *Zaključcima*.“

⁴ Mihailo Stevanović i Ljudevit Jonke u časopisu *Borba*, 19. i 30. 4. 1955.

⁵ Formalno su redom odustajali: Matica hrvatska (16. travnja 1971.), Hrvatsko filološko društvo (8. svibnja 1971.) te Institut za jezik JAZU-a (10. svibnja 1971.).

⁶ U kroatističkoj literaturi naziv *serbokroatizam* ili *srbohrvaština* označuje jezičnopolitički projekt iz druge polovice 19. stoljeća, koji je vodio jezičnoj unifikaciji hrvatskoga i srpskoga jezika, pri čemu bi srpski jezik imao primat nad hrvatskim u jednoj zajedničkoj državi. Jezično se serbokroatizam temeljio na stalnom reguliranju pravopisnih priručnika, izradi zajedničke terminologije te ustrajanju na izradi kapitalnoga serbokroatističkoga lek-sikografskoga djela – *Akademijina Rječnika hrvatskoga ili srpskoga jezika*, započeta još 1867. godine pod uredničkom palicom vukovca Đure Daničića (Auburger, 2014).

Brodnjak naziva „zlatnim dobom“ za status hrvatskoga kao zasebnoga jezika, kada se uvelike zagovarala samostalnost i ravnopravnost naroda u duhu „federalnog načela izgradnje Jugoslavije“. Odlukom Predsjedništva AVNOJ-a od 15. siječnja 1944. sve su se odluke i proglasi AVNOJ-a i njegova Predsjedništva kao vrhovne zakonodavne vlasti te NKOJ-a (Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije) kao izvršne i naredbodavne vlasti, imale objavljivati u službenim izdanjima AVNOJ-a i NKOJ-a na srpskom, hrvatskom, slovenskom i makedonskom jeziku te su navedeni jezici bili ravnopravni na cijelom teritoriju Jugoslavije.⁷ Tako je i u prvi Ustav FNRJ-a ušla odluka da konstitutivni narodi zajedno sa svojim književnim i standardnim jezicima u okviru federalnoga političkoga sustava Jugoslavije trebaju biti ravnopravni te da se svi državni proglasi (zakoni, odredbe, spisi, *Službeni list FNRJ*) imaju objavljivati na jezicima svih narodnih republika koji se, zanimljivo, izrijeком ne spominju u Ustavu.⁸ U skladu s navedenim ostaje tek zapamćeno čitanje i objavljivanje prvoga Ustava FNRJ-a 31. siječnja 1946. godine na svim četiri-ma spomenutim jezicima.⁹

Zlatno je doba ravnopravnosti jezika u zajedničkoj državnoj tvorevini brzo došlo svomu kraju i krenulo je ponovno jačanje serbokroatističkih ideja koje su svoj vrhunac dosegnule akcijom anketiranja i inicijativom za novi jezičopolitički „dogovor“ koju je pokrenula Matica srpska iz Novoga Sada. Najbolje se utjecaj serbokroatizma na hrvatski jezik mogao osjetiti na stalnom reguliranju pravopisnih priručnika. Uz brzi povratak na Boranićeve predratne fonološke pravopise, najprije 1945. godine na „četvrto“, odnosno banovinsko „osmo“ izdanje, a 1947. (deveto) i 1951. (deseto), dvama novim izdanjima pravopisa istoga autora pod nazivom *Pravopis hrvatskoga ili srpskoga jezika*, poništena su sva pravila i rješenja iz etimološkoga „korienskoga“ pravopisa iz vremena NDH.¹⁰

Danas se sa sigurnošću može tvrditi da su događanja u jezikoslovnoj kroatistici početkom pedesetih godina dvadesetoga stoljeća s jedne strane te stalna medijska i znanstvena propaganda Aleksandra Belića s druge strane

⁷ Više u Babić (1990: 5–18); Mićanović (2022: 2–3) i Šunjić (2017: 12–15).

⁸ „Crnogorci i bosanski Muslimani se etnopolitički nisu smatrali zasebnim narodima FNRJ. Crnogorci su se etnički ubrajali među Srbe, a Muslimani su se kao narod i zasebna jezična zajednica ignorirali. Crnogorci su, za razliku od bosanskih Muslimana, s NR Crnom Gorom imali vlastitu republiku unutar FNRJ, te su stoga bili kao titularni narod državno-konstitutivan narod. Jezično tipološki se je crnogorski jezik, koji je kao srpski u Bosni i Hrvatskoj ijekavski, smatrao dijelom srpskoga jezika“ (Auburger, 2009: 156).

⁹ Više u Babić (1968/1969: 140–142); Mićanović (2022: 3) i Šunjić (2017: 12–15).

¹⁰ Hrvati su uspjeli izbjeći povratak na peto, šesto i sedmo izdanje Boranićeva pravopisa pre-rađeno u skladu s *Pravopisnim uputstvom* iz 1929. godine što je svakako bilo prihvatljivije.

bili glavni okidači za novosadsku akciju¹¹ i da je jedna knjiga (Boranićev, Belićev, Vukovićev¹² ili onaj netiskani pravopis HFD-a) dovela do Ankete i sastanka u Novome Sadu. Isto je nakon tridesetak godina u NIN-u tvrdio i Živan Milisavc, tada predsjednik Matice srpske, spominjući tiskanje Belićeva, Boranićeva i Vukovićeva pravopisa u istoj 1953. godini (što, znamo nije točno!) a prešućujući pravopis HFD-a kao glavne razloge za pokretanje Ankete i kasnije sastanka u Novom Sadu (Mićanović, 2024: 169).¹³

Već početkom 1950. hrvatski filolozi, većinom nastavnici Filozofskoga fakulteta u Zagrebu, kao svoju najvažniju zadaću ističu izradu novoga pravopisa hrvatskoga jezika. Održavaju se sastanci jezikoslovaca posvećeni pitanju pravopisa hrvatskoga i slovenskoga jezika, ali i sve češće objavljuju kritički tekstovi na posljednje izdanje Boranićeva pravopisa poput radova Stjepana Ivšića, Mate Hraste i Ljudevita Jonkea.¹⁴ Po svemu sudeći, pravopisna je sekcija Hrvatskoga filološkoga društva¹⁵ počela djelovati u jesen 1952. godine, što se jasno iščitava iz Jonkeova prikaza *Pravopisa savremenoga našeg jezika* Jovana Vukovića objavljenog u časopisu *Jezič*.¹⁶ Jonke ističe da je Hrvatsko filološko društvo pred sebe postavilo kapitalni zadatak „izrade takva pravopisa u kojem će svaki pisac naći odgovor na svako pravopisno pitanje“ (Mićanović, 2024: 157). Istu informaciju potvrđuje i Mate Hraste u prosincu 1952. u *Vjesniku* dok se čitatelje *Jezič*a u siječnju 1953. obavješćuje o osnivanju

¹¹ Isto tvrde Mićanović (2024: 168); Babić (1967–1968: 5); Brozović (2008: 38) i Katičić (2008: 19). Aleksandar je Belić u člancima objavljenim u *Borbi*, *Našem jeziku* i *Politici* i prije ankete poticajno pisao o „sporazumnom ili dogovornom pravopisu“ iz 1929. godine te zagovarao rad na novom jedinstvenom pravopisu nudeći vlastiti pravopis (1950. se navodi kao godina izdanja, a na kraju knjige stoji da je „Štampanje završeno 6 - XII -1952 godine) kao polazišno ili privremeno rješenje tvrdeći „moramo biti uvereni da vreme kada će se i o tome ozbiljno zagovoriti – nije daleko!“ (Mićanović, 2024: 167). Reagirali su još i Hraste, Jonke i Ivšić – neprihvatljivo za Hrvate!

¹² Dr. Jovan Vuković, sveučilišni profesor iz Sarajeva, rođen u Crnoj Gori 1905. Diplomirao je srpski i staroslavenski jezik u Beogradu 1928. godine. Osnivač je Katedre za srpskohrvatski jezik (kasnije Odsjek za južnoslavenske jezike) na Filozofskom fakultetu u Sarajevu 1950. godine. Jedan od dva predstavnika BiH na sastanku u Novome Sadu 1954. godine.

¹³ Mićanović (2024: 169) u svoj knjizi iznosi još jedan paradoksalni podatak koji jasno ocrtava političku pozadinu organizacije sastanka u Novome Sadu, 1953. godine gotovo polovina stanovništva FNRJ je nepismena po popisu stanovništva (RH oko 16%, Crna Gora oko 30%, BiH 40%, Srbija 28%, Slovenija 2%, Makedonija 35%) a gorući je problem rasprava o pravopisnim razlikama i izrada jednoga, novoga i zajedničkoga pravopisa te unificiranje razlika kojih „nepismeni“ narod uopće nije svjestan.

¹⁴ Više u Mićanović (2024: 155-157).

¹⁵ Hrvatsko filološko društvo osnovano je 1950. godine na poticaj Filološke sekcije Društva sveučilišnih nastavnika i za prvoga predsjednika izabralo je Antuna Barca.

¹⁶ Prvi broj *Jezič*a, časopisa za kulturu hrvatskoga književnoga jezika objavljen je u rujnu 1952. godine u izdanju Hrvatskoga filološkoga društva.

gramatičke i pravopisne sekcije HFD-a uz tvrdnju da „Pravopis treba da bude izrađen za godinu dana, što znači do konca 1953. godine“ (Mićanović, 2024: 158). U časopisu HFD-a objavljeno je nekoliko članaka iz kojih je bilo razvidno da je rad na novom „naučnom pravopisu hrvatskoga književnog jezika“ ozbiljno odmakao i da se intenzivno raspravljalo o pojedinim poglavljima (npr. bilježenje zareza u složenim rečenicama, odnosno odabir između gramatičke ili stilske interpunkcije). Sredinom 1954. *Borba* objavljuje članak „Završen prijedlog za novi pravopis“ kao rezime razgovora s prof. Hrastom, predsjednikom Pravopisne sekcije, koji je tvrdio da je ostalo za „pretresti samo tri manje jedinice“ u novom pravopisu, a da je pravopisni rječnik već „napola gotov“ i da će imati oko 50.000 akcentuiranih riječi (Mićanović, 2024: 160). Jonke pak u listopadu iste godine u članku „Načela novoga pravopisa“ (*Grafička revija* 4: 12–14) predviđa da će se cjelokupan nacrt pravopisa dati na javnu raspravu koncem iste godine te nakon mišljenja mjerodavnih datu u tiskanje.

U isto vrijeme, gotovo trinaest mjeseci provodi se Anкета o pitanjima srpskohrvatskoga jezika i pravopisa koju je u rujnu 1953. godine pokrenula Matica srpska iz Novoga Sada u svome časopisu *Letopis Matice srpske*.¹⁷ Treći je to pokušaj nakon „bečkoga književnog dogovora“ (1950.) i ankete beogradskoga književnoga kritičara Jovana Skerlića, provedene od 1913. do 1914. godine, uspostavljanja jednoga ekavskoga, latiničnoga srpskohrvatskoga kao zajedničkoga književnoga jezika.¹⁸ Hraste i Jonke već su se tada odazvali anketi *Letopisa Matice srpske* o srpskohrvatskom jeziku i pravopisu¹⁹, ali u svojim člancima ni jednom riječju ne spominju anketne priloge u kojima se zagovara jedinstveni pravopis.

I ova je posljednja Letopisova anketa pokazala da se neće moći tako lako i jednostavno provesti ona Skerličeva ideja o jednom apstraktnom, na ekavskoj i latiničnoj osnovi stvorenom srpskohrvatskom jeziku.²⁰ To uvidjevši, brzo je reagirala vlast i okupila jezične stručnjake na sastanku u Novom Sadu 1954. godine gdje su trebali udariti čvrste temelje tzv. dogovorne jezične politike. Jezikoslovna je kroatistika odlaskom na sastanak, između ostaloga, izgubila i svoju pravopisnu autonomiju.²¹

¹⁷ O Anketi o pitanjima srpskohrvatskoga jezika i pravopisa i odgovorima sudionika više u Jonke (1971: 111–114); Auburger (2009: 173); Mićanović (2024: 168–173).

¹⁸ Poznato je zato izjava profesora Ljudevit Jonke po povratku sa sastanka u Novom Sadu kada je pobjedonosno uzviknuo: „Spasili smo ijekavicu“ (Babić, 2004: 33).

¹⁹ Na anketu do prosinca 1954. godine odgovaraju neki od pozvanih stručnjaka, od 110 pozvanih 34 su odgovorila, od čega čak dvadeset iz Hrvatske.

²⁰ Samo su dvojica anketiranih stručnjaka iz Hrvatske, Josip Smodlaka i Joža Horvat, prihvatili ideju o jedinstvenom srpskohrvatskom jeziku na ekavštini i latinici zasnovanomu, a Julije Benešić bio je isključivo protiv ankete i bilo kakve „jezične trampe“.

²¹ Još u prosinačkome broju *Jezika* (1954.) Jonke izvještava čitatelje da je Pravopisna komisi-

3. O sastanku i njegovim „plodovima“ za tri nacionalne filologije

Dolaskom na sastanak u Novi Sad 1954. godine hrvatsku, crnogorsku i bosansko-hercegovačku filologiju povezivala je zajednička štokavsko-ijekavska govorna osnova njihovih službenih jezika koji su se različito nazivali u tri-ma federativnim jedinicama. Kako smo već naveli, u Ustavu FNRJ-a iz 1946. izrijeком se ne spominju četiri jezika (srpski, hrvatski, slovenski i makedonski) na kojima je Ustav pročitан, ali u republičkim se ustavima i statutima autonomnih jedinica navode nazivi jezika, doduše ne pod odredbom kojom bi se regulirao službeni status jezika, već pod odredbom o vođenju sudskoga postupka, tako se u Hrvatskoj postupci vode na hrvatskom ili srpskom, u Bosni i Hercegovini na srpskom ili hrvatskom, a u Crnoj Gori na srpskom jeziku.²²

3.1. Kroatistički „plodovi“ sastanka u Novome Sadu

Već po dolasku u Novi Sad hrvatski su predstavnici uvidjeli o kakvom će sastanku biti riječ. Najavljen je kao susret u duhu prijateljskih razgovora i dogovora uz atmosferu snošljivosti i priznavanja prirodnoga prava književnoga jezika te međusobnog popuštanja i razumijevanja (Jonke, 1971), kao što je bio

---

ja završila rad na teorijskom dijelu pravopisa, a upravo se završava i obrada pravopisnoga rječnika. Početkom 1955. Jonke ponovno čitateljima *Jezika* donosi vijesti o novome pravopisu (nov, opsežan i lak!) koji bi trebao u tisak u ožujku iste godine. Ubrzo dolazi do obrata i obustavlja se rad na Pravopisu hrvatskoga književnog jezika, dio članova Pravopisne sekcije prelazi u Državnu komisiju za zajednički pravopis hrvatske i srpske književnosti, Matica hrvatska i Matica srpska daju 25.000 dinara predujma za otkup rječničkoga materijala Hrvatskoga filološkoga društva, mnoga pravopisna rješenja iz gotovih elaborata Pravopisne sekcije HFD-a ulaze u zajednički pravopis gotovo bez promjene (npr. pravila o rastavljanju riječi, neka pravila o jednačenju suglasnika). Jonke 1971. u svojoj knjizi *Hrvatski književni jezik danas* za taj trenutak napominje da je tadašnja prosvjetna vlast odbila tiskanje novoga pravopisa i uputila njegove autore na izradu zajedničkoga pravopisa prema točki sedam novosadskoga zaključka, prosvjedi tada nisu imali nikakvog efekta, a nisu se niotkud ni čuli, stoga se postavljalo pitanje može li se sudjelovanjem postići više nego apstinencijom, ući u suradnju i spasiti što se još spasiti moglo (Mićanović, 2024: 162).

²² Vrijedi ovdje izdvojiti anegdotu s 9. sjednice Ustavotvornoga odbora Skupštine naroda na kojoj je Radovan Zogović razložno zatražio objašnjenje članka u kojem „se kaže da se zakoni koje izglasa Narodna skupština FNRJ objavljuju na jezicima svih narodnih republika“ zaključivši da bi to kod ljudi moglo izazvati shvaćanje kako je šest jezika podudarno s brojem narodnih republika dodajući da se ipak u tih šest republika upotrebljavaju samo tri jezika: srpski ili hrvatski, slovenački i makedonski, te da 65. član Ustava ne bi trebao unositi pomutnju među ljude koji bi mogli shvatiti kako svaka republika ima svoj jezik: Bosna i Hercegovina – svoj, Crna Gora – svoj, stoga traži da se spomenuta tri jezika poimenično navedu u 65. članu Ustava (Mićanović, 2022: 5).

slučaj u netom završenoj Letopisovoj anketi. Međutim, hrvatsku je delegaciju dočekao unaprijed pripremljen scenarij i gotovi zaključci za koje je samo trebalo dobiti potpise druge strane. Sam je Jonke očekivao da će neka polazišna točka sastanka u Novome Sadu biti već jedno desetljeće prihvaćena razdioba hrvatskoga i srpskoga jezika ozakonjena avnojskim proglasima. Vjerovao je da će druga strana prihvatiti već ostvarenu standardnost hrvatskoga jezika i da će se rasprava voditi u duhu poštivanja pluralizma u višejezičnoj državi.

Sastav sudionika i poslije potpisnika zaključaka novosadskoga sastanka uvjerio ga je u suprotno, tako Auburger (2009: 169) tvrdi da je među potpisnicima bilo četrnaest predstavnika srpske strane, uz petoricu hrvatskih i dvojicu bosansko-hercegovačkih, a Crnu Goru nije predstavljao nitko. Slično je bilo i s institucijama, tako su Maticu srpsku predstavljala šestorica zastupnika, SANU dvojica, Maticu hrvatsku i JAZU nitko, isto kao ni ANUBiH ni CANU.²³

Iz svega spomenutog razvidno je s kojih je polazišnih točaka krenula te u kakvom je položaju bila hrvatska delegacija u Novome Sadu. Za crnogorsku i bosansko-hercegovačku možemo reći da su na sastanku bile bez predstavnika²⁴ te da se u zaključcima gotovo ne spominju²⁵ kao ni njihova dva važna književno-jezična središta Sarajevo i Titograd. Kako tvrdi Jonke, „osnovna je pogreška čitavoga sastanka što se jezik triju naroda i jedne etničke skupine²⁶ ocjenjivao s unitarističkoga gledišta i bez povezanosti sa situacijom u književnom jeziku četiriju središta.“ (1971: 117)

Uvidjevši jako brzo svu nedorečenost deset potpisanih zaključaka u Novome Sadu, domovinska je, ali i izvandomovinska jezikoslovna kroatistika otpočela dugotrajan proces borbe protiv unitarizacije (srbizacije) hrvatskoga jezika. Sve su se točke zaključaka po jezikoslovnu kroatistiku i hrvatski jezik pokazale kao znanstveno i praktično neutemeljene.²⁷ Ne prihvaćajući

²³ O nepovoljnom broju predstavnika na sastanku u Novome Sadu govorio je i sam Jonke (1971: 115) vjerujući da su hrvatski predstavnici, uvidjevši nepovoljan omjer sudionika (7 naspram 18) u korist onih izvan Hrvatske, trebali tražiti odgodu sastanka te zahtijevati da predstavnike iz Hrvatske delegiraju isključivo hrvatske znanstvene i kulturne institucije jer se na sastanku odlučivalo o sudbini hrvatskoga jezika.

²⁴ Za Marka Markovića kao književnika i Jovana Vukovića kao sveučilišnoga profesora Auburger (2014: 169) tvrdi da su obojica Srbi iz Sarajeva! Pranjko (1999: 246) pak navodi da su Muslimani (Bošnjaci) uglavnom bili nezadovoljni što ih se o zajedničkom jeziku nije baš puno pitalo te da su često prosvjedovali što nijedan njihov predstavnik nije sudjelovao na Novosadskom sastanku.

²⁵ Ako se izuzme 1. točka Zaključaka u kojoj se kaže da je narodni jezik Srba, Hrvata i Crnogoraca jedan jezik.

²⁶ Etnička su skupina 1954. godine bili Muslimani koji su narodom postali tek 1968. godine odlukom XVII. Sjednice CK SK BiH.

²⁷ Bašić (2007: 164) navodi da su „dviije posljednje točke provedbene naravi a preostale

prijedloge hrvatske delegacije još na samom sastanku iznesene, o pogodnijem nazivu za jezik (hrvatski ili srpski/srpski ili hrvatski) od onoga koji se navodi u zaključcima srpskohrvatski te prijedloga za jednakom upotrebom obaju izgovora (ijekavskoga i ekavskoga) u saveznoj administraciji, školstvu i vojsci, već prihvaćajući formulaciju koja će postati „kamen smutnje velike“ o jednom i jedinstvenom jeziku, ali s dvama izgovorima (Što li je onda jedno i jedinstveno ako su dva izgovora? V. Š.), druga je strana jasno istaknula svoj tvrdi unitaristički stav kao konačni cilj sastanka. Pod krinkom imena jezika srpskohrvatski pokušalo se prodrijeti isključivo srpskim jezikom i pravopisom na cijelo štokavsko područje.

Reakcija domovinske jezikoslovne kroatistike nakon sastanaka u Novome Sadu bila je snažna i ustrajna. Sve do objave Deklaracije o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika 1967. godine kojom se tražio povratak na avnojske poratne jezične prilike, ali i raskid sa samim zaključcima Novosadskoga sastanka, jezikoslovnu je kroatistiku predvodio sudionik i supotpisnik hrvatske delegacije, zagrebački profesor Ljudevit Jonke. Više od desetljeća neumorno je svojim radovima i knjigama bio na braniku hrvatskoga jezika pred srpskim jezičnim imperijalizmom. Kako smo naveli, odmah po objavi zaključaka sastanaka u Novome Sadu otpočeo je oštru polemiku s Mihailom Stevanovićem. Stevanovićevo tumačenje dviju točaka zaključaka izazvalo je žestoku Jonkeovu reakciju. Stevanović nije precizirao u svojem tumačenju četvrte točke zaključaka podrazumijeva li se ravnopravnost svakog izgovora u svojoj federativnoj jedinici i u saveznoj administraciji ili obaju na čitavom hrvatsko-srpskom jezičnom teritoriju, jer je srpska strana potonje rješenje držala valjanim pa je tako u praksi ekavica, tj. srpski jezik postao službeni u cjelokupnoj saveznoj administraciji. Osporavajući ovakvo tumačenje četvrte točke, Jonke je „čuvao autonomnost republičkih jezičnih i pravopisnih normā kao jamstvo očuvanja opstojnosti dosegnutih književnih jezika.“ (Bašić, 2007: 165) Žestoka se polemika između njih vodila i oko tumačenja osme točke zaključka. Jonke je reagirao na izostavljanje riječi „samovoljno“ u Stevanovićevu članku (*Naš jezik*, 1955., 5–6, VI.: 142–144) kao i u tekstu uredništva časopisa *Naš jezik* u kojem su objavljeni Novosadski zaključci (*Naš jezik*, 1955., 3–4, VI.: 88) vjerujući da tako brani prodor srpskoga jezika, sada pod imenom srpskohrvatski, na samu organsku podlogu hrvatskoga književnoga jezika koji je već nekoliko stoljeća bio izgrađen u svojoj jedinstvenosti. Prigovorio je Jonke Stevanoviću i na njegovo mišljenje o slobodi izgovora i porabe pisma upozoravajući ga da je pravo zajednice važnije od prava pojedinca, podsjetivši

---

uglavnom uglavljaju osnovne nazivoslovne i sadržajne odredbe novoga jezika te utvrđuju načela na kojima bi se imao izgraditi i normirati u osnovnim priručnicima te primijeniti u četirima štokavskim republikama.“

ga da se tako pojedinac Stevanović, kao rođeni ijekavac, dolaskom u Beograd prilagodio ekavskoj sredini.²⁸

Poznato nam je da su dvije točke iz Novosadskih zaključaka dobile i svoj materijalni ostvaraj. Tako je 1960. godine objavljen zajednički *Pravopis srpskohrvatskoga jezika* (izdanje Matice hrvatske, Zagreb, latinicom i ijekavski te Matice srpske, Novi Sad, ćirilicom i ekavski) te se 1967. otpočelo s izdavanjem zajedničkoga *Rječnika srpskohrvatskoga jezika* (Maticе hrvatske i Matice srpske). U objema akcijama jezikoslovna je kroatistika prepoznala već poznati unitaristički rukopis. Tako su se u ortografiji nametala ona rješenja koja su bila bliža i prihvatljivija srpskoj strani (pitanje pokrivenoga *r* bez popratnoga *j*, sastavljeno pisanje futura) ne uzimajući u obzir pravopisnu tradiciju i povijest svakoga naroda, prikrivajući tako staru težnju o izjednačavanju ekavskoga i (i)jekavskoga izgovora na cijelom književnoštokavskom govornom području.²⁹ Nakon što bi ovladali cijelim ijekavskim područjem, jer je velik dio Srba izvan Srbije (Hrvatska, Crna Gora i BiH) ijekavci, Srbi bi tako uz već „svoju“ ekavicu izravno utjecali na procese normizacije i književnojezičnih kretanja na cijelom štokavskom području, točnije u trima susjednim federativnim jedinicama s Beogradom kao središtem. O zajedničkom se *Pravopisu* dosta kritički očitovala i izvandomovinska kroatistika, ponajviše profesor Krsto Spalatin u svojim detaljnim prikazima novoga ortografskoga priručnika na hrvatskom i engleskom jeziku. Vinko Grubišić i Branko Franočić osvrtni su se na nova pravopisna rješenja u svojim radovima o pravopisnoj problematici te u različitim pregledima povijesnoga razvoja hrvatskoga književnog jezika druge polovice dvadesetoga stoljeća.³⁰ Dok je profesor Jonke pokušavao čuvati hrvatski jezik od unitarističkih pretenzija zagovarajući načelo elastične stabilnosti, stalno potičući unošenje jezičnih noviteta, razvijajući tako književnomu jeziku organsku osnovu, pojava još jednog zajedničkoga priručnika, točnije dvaju svezaka *Rječnika hrvatskosrpskoga jezika* u Zagrebu i Novom Sadu 1967. godine do kraja je razotkrila svu ispraznost i opstojnost zaključka Novosadskoga sastanka. Velik broj negativnih reakcija jezikoslovne kroatistike na dva tiskana sveska zajedničkoga *Rječnika* objavljen je u posebnom izdanju časopisa *Kritike* i u Brozovićevoj knjizi.³¹

²⁸ O polemici između Jonkea i Stevanovića više u Mićanović (2021b).

²⁹ Više u Mićanović (2024: 177-198).

³⁰ Detaljan prikaz reakcija izvandomovinske kroatistike nakon objave zajedničkoga *Pravopisa* 1960. godine vidi u Šunjić (2017: 59-77).

³¹ Posebno izdanje naslovljeno je *Hrvatski književni jezik i pitanje varijanata* (1969), posebno izdanje časopisa *Kritika*, sv. 1. Zagreb, a knjiga je Dalibora Brozovića *Rječnik jezika ili jezik rječnika., Varijacije na temu varijanata*, Zagreb, 1969.

Izvandomovinska je kroatistika dala dosta radova koji su tematizirali zaključke jezikoslovnoga sastanka iz 1954. godine i položaja hrvatskoga jezika nakon donesenih zaključaka. U radovima Krste Spalatina, Branka Franičića, Antona Nizetea, Ante Kadića, Vinka Nikolića, Vinka Grubišića i drugih u poznatim emigrantskim glasilima *Hrvatska revija*, *Nova Hrvatska*, *Danica*, *Journal of Croatian Studies* nalazimo oštre kritike postnovosadskog jezičnog unitarizma u kojima su hrvatski kroatisti izvan Hrvatske uvijek otvoreno i slobodno čak i poimenično prozivali sve one osobe koje su na bilo koji način, a najčešće zbog političkih pozicija i ucjena, radile na štetu hrvatskoga književnog jezika.³² Upravo je potonji hrvatski kroatist izvan Hrvatske u članku objavljenom u *Hrvatskoj reviji* 1985. godine ustvrdio da je ovaj sastanak jezikoslovnoj kroatistici donio dosta štete i izgubljenoga vremena te postigao dva konkretna izričito protuhrvatska „uspjeha“: sprječavanje objavljivanja novoga znanstvenoga pravopisa s rječnikom hrvatskoga književnog jezika HFD-a početkom pedesetih godina i objavljivanje *Rječnika hrvatskoga književnoga jezika od preporoda do Ivana Gorana Kovačića* Julija Benešića.³³

³² Više o radovima hrvatskih kroatista izvan Hrvatske u Šunjić (2017).

³³ Julije Benešić (1883. – 1957.) za života je *Rječnik hrvatskoga književnoga jezika od preporoda do Ivana Gorana Kovačića* dovršio do natuknice „serenada“, a potom je izdavanje nastavila JAZU od 1985. do 1990. godine pod uredništvom prvo Josipa Hamma (od 1. do 12. sveska protivan – rzati), a potom Marijana Matkovića.

Još je sam Benešić isticao kako njegov *Rječnik hrvatskoga književnog jezika od preporoda do I. G. Kovačića* neće imati nikakvu normativnu ili objasnidbenu ulogu u hrvatskoj leksikografiji, već samo informativnu (Znika, 2014; Kovačec, 2013). Uočivši kako mnoge riječi iz hrvatske književnosti nisu zastupljene u postojećim rječnicima hrvatskoga književnog jezika, Benešić je namjeravao novim leksikografskim uratkom, temeljenim isključivo na hrvatskoj književnoj baštini, izmijeniti dotadašnju praksu. Rječnik je zamišljen kao jednojezičnik u kojem će građa biti crpljena iz književnih djela oko stotinu hrvatskih pisaca, „odabirana po subjektivnim estetskim a ne samo književnopovijesnim kriterijima“ (Kovačec, 2013: 182), u rasponu od oko sto godina (od preporoda do I. G. Kovačića). Odabirom primjera koji „sami govore sve bitno o značenju, uporabnoj i stilskoj vrijednosti obradivanih jedinica“ (Kovačec, 2013: 182) te konačnim i odlučnim povratkom hrvatske leksikografije „jeziku hrvatske književne tradicije, odnosno nedvojbena hrvatskim jezičnim izvorima“ (Kovačec, 2013: 182), Benešićev *Rječnik* zauzima iznimno mjesto u hrvatskoj leksikografiji.

Kako navodi Nikolić-Hoyt (2010: 61), Benešić je još 1951. godine počeo predavati prva slova svoga rukopisa i do ožujka 1954. godine obradio je i predao sva slova od A do K. Zamisao o izradbi takvoga rječnika potekla je od Miroslava Krleže, u to vrijeme potpredsjednika JAZU-a, a Razred za književnost JAZU-a 1954. godine taj je zadatak povjerio upravo Juliju Benešiću.

3.2. Montenegristički „plodovi“ sastanka u Novome Sadu

Pogled na Novosadski sastanak iz montenegrističke perspektive i položaj crnogorskoga jezika nakon 1954. godine u radovima crnogorskih jezikoslovaca (Radojević, 2006; Čirgić, 2011; Nikčević, 2009; Rotković, 1971; Banjević, 1969) nudi nam zaključak da je cjelokupna montenegristika prešla dug i trnovit put. On je tekao od nepostojanja institucija, odnosno njihove kasne uspostave, kako tvrdi Čirgić (2011: 171–202), koje su trebale sustavno proučavati i zaštititi crnogorski jezik i kulturu, preko nijekanja postojanja jezika, njegova imena i leksičkoga blaga, do svih onih nejezičnih činjenica za koje je Vojislav Nikčević (2009: 568) ustvrdio da su „antihistorijske“, uz prethodno spomenute koje naziva „antilingvističke“ (Nikčević, 2009: 563) pa sve do 2007. godine i crnogorske državne nezavisnosti kojom je prihvaćen crnogorski jezik kao službeni te 2009. i 2010. godine kada je *Pravopisom* i *Gramatikom crnogorskoga jezik* potvrdio svoju normiranost.

Stalno negiranje postojanja jezičnih posebnosti crnogorskoga jezika potvrđenih u bogatoj književnoj tradiciji davno prije sastanka u Novome Sadu, nesudjelovanje crnogorskih predstavnika (ako se zanemare oni koji su podrijetlom bili Crnogorci, npr. Radovan Lalić, Đuza Radović, Jovan Vuković i Miloš Hadžić, a koji su zastupali isključivo srpske jezične interese!) kao i kulturnih i jezičnih institucija iz Crne Gore uz nenavođenje Crnogoraca kao nositelja svoga jezika u zaključcima Novosadskoga sastanka te izostavljanje u kasnijoj izradi zajedničkoga rječnika, uz istovremeno tiskanje posebnih rječnika tuđica, nepoznatih i manje poznatih riječi prilikom objavljivanja književnih djela crnogorskih autora koji su stvarali na svom standardu,³⁴ bili su potvrda potpune negacije njihove nacionalnosti i kulture uz stalnu i izraženu srbizaciju. Tek je početkom sedamdesetih godina 20. stoljeća manji dio nacionalno osviještene montenegristike tražio da se uz istočnu, ekavsku, ćirilicnu (beogradsku) i zapadnu, ijekavsku, latiničnu (zagrebačku) prizna evidentno postojanje i crnogorske jezične varijante zajedničkoga hrvatskosrpskoga/srpskohrvatskoga jezika. Jedan od prvih nositelja te ideje u Crnoj Gori bio je Radoje Radojević³⁵ koji je ustvrdio da se crnogorska varijanta proglašava neknjiževnom tako što joj se oduzimaju sve njezine jezične specifičnosti poput tipična crnogorskoga leksika, prepoznatljive crnogorske ijekavštine te posebno prozodijskih odlika crnogorskoga jezika, njegovih dužina i naglasaka

³⁴ Ovdje se konkretno misli na slučaj *Sabranih dela* S. M. Ljubiše, tiskanih između dvaju svjetskih ratova u Beogradu gdje sto dvanaest stranica otpada na rječnik tuđica, a riječ je o riječima u redovnoj upotrebi u crnogorskim narodnim govorima. Više u Nikčević (2009: 568).

³⁵ Više u Radoje Radojević (2006) *Osporavana kultura. Kritike i polemike*, izbor i napomene Danilo Radojević, Podgorica.

(Vujović, 2025: 334). Radojevićevo mišljenje dijelilo je i Udruženje književnika Crne Gore iskazavši tako jedini institucionalni otpor tih godina odbivši prihvatiti zaključak skupštine Društva za srpskohrvatski jezik i književnost Crne Gore koje je 1971. potvrdilo valjanost zaključka Novosadskoga sastanka tvrdeći da nema „ozbiljnih naučnih dokaza o postojanju crnogorske varijante a još manje o postojanju crnogorskoga jezika“³⁶ (Saopštenje o jeziku, 2009: 570). Valja napomenuti da je i Branko Banjević (Vujović, 2025: 334) žestoko reagirao nakon objave zajedničkog rječnika dviju matice u kojem je izostavljen velik dio crnogorske leksičke baštine kao i potvrda da je zajednički hrvatsko-srpski/srpskohrvatski jezik ujedno i jezik svih Crnogoraca. Najizravniji kritičar Novosadskoga sastanka među montenegristima bio je spomenuti Vojislav P. Nikčević. Za njega nije postojao zajednički hrvatskosrpski/srpskohrvatski jezik o čijem se statusu u Novom Sadu 1954. godine raspravljalo. Nikčević je prihvatio Jonkeovu konstataciju da je prilikom dolaska na sastanak svaki narod zajedničke jugoslavenske federacije imao već oblikovan i izgrađen svoj standardni jezik nazvan nacionalnim imenom. Svjestan veličine i specifičnosti crnogorskoga naroda i jezika u zajedničkoj državi, ali i činjenice da su se jezične posebnosti crnogorskoga jezika dosta puta tretirale kao regionalizmi na razini službenoga jezika jugoslavenske federacije, zaključuje da je cjelokupni sastanak u Novome Sadu i zaključak o jednom, narodnom jeziku Hrvata, Srba i Crnogoraca iskorišten „za nametanje jezika jednom narodu od strane drugog naroda, za uništavanje, odnosno ukidanje ogromnog jezičkog bogatstva što ga čine nacionalni jezici i negiranje postojanja posebnih jezičkih sadržaja koji čine nacionalne individualnosti“ (Nikčević, 2009: 568).

Svakako vrijedi spomenuti i oštru reakciju Radoslava Rotkovića. U članku „Novosadski dogovor – stvarnost ili iluzija“ (*Ovdje*, br. 22. god. III, 1971, str. 4) zanemarivanje Crnogoraca i njihova jezika Rotković prepoznaje još u provođenju novosadske ankete Matice srpske tvrdeći da je anketa bez njih početa, ali i završena (s Cetinja je pozvan jedan, koji nije odgovorio!). Negiranje se nastavilo i u zaključcima nakon sastanka u Novome Sadu kada je istaknuto da u službenoj upotrebi jezika treba uvijek istaknuti „oba njegova sastavna dijela“ pa se Rotković pita gdje su nestali Crnogorci i treći dio ako se u prvoj točki zaključaka kaže da je narodni jezik Srba, Hrvata i Crnogoraca jedan jezik. Spominje Rotković i protivljenje Matice srpske da prizna uporabu

³⁶ U dosjeu SDS Ljudevita Jonkea na 306 stranici nalazi se zapisnik sa sjednice Komisije za jezična pitanja Matice hrvatske, održane 24. ožujka 1971. u 18 sati. U obrazloženju prve točke „Obrazloženje otkaza Novosadskoga dogovora“ Jonke konstatira „da su se Novosadskoga dogovora prvi odrekli crnogorski književnici, dok su ga crnogorski profesori podržali“ okarakteriziravši tako proglas Udruženja književnika Crne Gore odustajanjem od provođenja zaključaka donesenih u Novom Sadu.

građe crnogorskih književnika u izradi Matičina *Rječnika srpskohrvatskoga jezika* što dovodi do zaključka da se Ustavom, odlukama AVNOJ-a i programom CK priznaje postojanje crnogorske narodnosti, ali se njezina književnost pripisuje drugomu narodu, u ovom slučaju srpskomu. Zaziva Rotković i priznavanje južne varijante (crnogorske) uz dvije već poznate (zapadnu/zagrebačku i istočnu/beogradsku) uvjeren da su varijante politički kompromisi u jeziku i da ih treba sve tri ozakoniti ili izbrisati kao jedini od dvaju mogućih izlaza iz ove jezične situacije u koju nas je po njegovu mišljenju doveo samo jedan krivac – „Novosadski dogovor“ koji to nikako nije bio.

Zaključno možemo reći da sve navedene reakcije iz jezikoslovne montenegrizike samo potvrđuju njezino potpuno izostavljanje, uključujući i ono formalno, u bilo kakvom odlučivanju o zajedničkom jeziku 1954. godine u Novome Sadu. Osim spomena Crnogoraca u definiciji narodnoga jezika triju naroda u prvoj točki zaključaka, stalna je bila samo izražena unitarizacija i nepristajanje Beograda na bilo koji vid crnogorske kulturne posebnosti, a posebno one jezične. Uz osviještene montenegrizite i njihov kritički stav prema zanemarivanju crnogorske jezične posebnosti, vrijedi posebno istaknuti podršku jezikoslovne kroatistike, posebno profesora Jonkea koji u svojoj kolumni „Razgovori o jeziku“ početkom sedamdesetih godina u časopisu *Vjesnik* potvrđuje opravdanost ideje o postojanju crnogorske varijante zajedničkoga jezika uz onu bosansko-hercegovačku dajući svom članku manifestni naslov „Još dvije varijante književnoga jezika“ (Jonke, 1971: 25–27).

3.3. Bosništički „plodovi“ sastanka u Novome Sadu

I dok je Jonke kod Crnogoraca prepoznao neke okolnosti koje su donekle mogle opravdati njihovo jezično izdvajanje u zajedničkoj državi, odnosno dovesti do priznavanja južne (crnogorske) jezične varijante, poput prevlasti samo jednoga naroda (narodnosti) u republici, ijekavske osnove s manje turcizama te izraženu jezičnu posebnost crnogorskog leksika, za jezične prilike na bosansko-hercegovačkom području navodi jednu specifičnost koja je tu republiku činila uvelike različitom od ostalih članica jugoslavenske federacije. U Bosni i Hercegovini „republički titular dijele tri nacije – Hrvati, Srbi i Muslimani (Bošnjaci)“ (Mićanović, 2021a: 461) i u duhu tadašnjega samoupravnoga socijalizma svaka od triju spomenutih nacija morala je uživati svoja zajamčena jezična prava. Upravo je ta nacionalna heterogenost Bosne i Hercegovine gotovo uvijek bila u podlozi svih jezičnih rasprava i politika, posebno onih u poslijenovosadskom vremenu. Kako je razdoblje nakon 1954. godine u BiH obilovalo različitim jezičnim skupovima, dokumentima, izjavama, stavovima i zaključcima manifestacijskog i deklarativnog značaja, za potrebe

rada osvrnut ćemo se samo na one koji će se ticati Novosadskoga sastanka i Zaključaka, odnosno njihova provođenja, kao i puno češćih odstupanja.

Spomenuli smo da su iz Bosne i Hercegovine dvojica predstavnika sudjelovala na sastanku u Novome Sadu 1954. godine, i to sveučilišni profesor dr. Jovan Vuković³⁷ i književnik Marko Marković, obojica iz Sarajeva. Može se reći da njihovo sudjelovanje nije tadašnju bosnistiku postavilo u ravnopravan položaj prilikom odlučivanja o jeziku koji je bio službeni jezik Bosne i Hercegovine. Jednostavno je došlo do zapostavljanja onoga dijela koji su trebali predstavljati bosansko-hercegovački Muslimani,³⁸ današnji Bošnjaci, jer su u godinama nakon sastanaka u Novome Sadu često negodovali što nitko njihov nije bio na spomenutom sastanku, što se zajednički hrvatskosrpski/srpskohrvatski jezik ne navodi kao jezik Muslimana (Bošnjaka), što nitko iz njihovih redova nije sudjelovao u izradi zajedničkog *Pravopisa*, što njihove jezične i kulturne posebnosti nisu uzimane u obzir prilikom izrade standardoloških priručnika³⁹ kao ni u raznim normativističkim procedurama. (Pranjko-
vić, 1999; Maglajlija-Hodžić, 2022)⁴⁰. Ipak, nezadovoljstvo Muslimana (Bošnjaka) nakon sastanka u Novome Sadu nije bilo tako glasno i tako javno, kao npr. u Crnoj Gori, zato što je partija takva „nacionalistička prestrojavanja“ u Bosni i Hercegovini znatno strože sankcionirala negoli u drugim federativnim jugoslavenskim jedinicama.⁴¹

Nekoliko godina nakon sastanka u Novome Sadu i nakon Ustava SR BiH iz godine 1963. u kojem uopće nema odredbe o službenom jeziku i njegovu imenu dok se u prvom stavku 216. članka ističe da će se „Republički zakoni, drugi republički propisi i opšti (!) akti objavljevati u republičkom službenom listu na srpskohrvatskom jeziku“⁴² te nakon Petoga kongresa Jugoslo-

³⁷ Vidi str. 4 ovoga rada.

³⁸ Na Šestom plenumu CK SK BiH 1963. i Četvrtom kongresu SK BiH 1965. raspravljalo se o tome da su Muslimani poseban narod, a taj je proces zaokružen na 17. i 20. sjednici CK SK BiH 1968. godine (Mićanović, 2021a: 461).

³⁹ Nakon izlaska iz tiska zajedničkoga postnovosadskoga Rječnika dviju matica bosnistika je tvrdila da „nijedan od dva navedena dijela nisu poštivala jezičku tradiciju kako Bošnjaka, tako ni Bosne i Hercegovine, te su u tim djelima neke karakteristične crte bosanskohercegovačkih govora smatrane provincijalnim i neknjiževnim“ (Maglajlija-Hodžić, 2022: 19).

⁴⁰ Tekstove nekih književnika o protivljenju jezičnom nasilju iz Srbije objavljene u sarajevskom časopisu *Život* 1970. spominje i Senahid Halilović u članku „Jezička stvarnost u Bosni i Hercegovini“, 2014, *Socjolingwistyka* 28, 121–135.

⁴¹ Pranjko-
vić (2008: 91) tako navodi da se muslimanske jezične posebnosti nisu poštivale ni u samoj Bosni i Hercegovini pa se tako u sarajevskom dnevnom listu *Oslobođenje* nije mogla oglasiti dženaza.

⁴² Vidi: *Ustav Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine*, Sarajevo, 1972. Samardžija (1998: 95) smatra da drugi naziv jezika *hrvatskosrpski* nije izostavljen sasvim slučajno iz spomenutoga Ustava BiH (1963.), već da je uvršteni naziv *srpskohrvatski* svjesno ostavljen sam kao posve odgovarajući onomu standardnojezičnomu modelu što je dotada u BiH

venskih slavista koji je održan u Sarajevu 1965. godine,⁴³ započet će novo razdoblje jezikoslovnih, posebno sociolingvističkih kretanja u bosansko-hercegovačkoj filologiji.⁴⁴ Nakon političke potvrde Muslimana (Bošnjaka) kao posebnoga naroda u Jugoslaviji 1968., a posebno nakon objave Deklaracije o nazivu i položaju hrvatskoga književnog jezika u Zagrebu, ali i Predloga za razmišljanje u Beogradu (1967.), u Sarajevu će se sve češće postavljati pitanje mogućnosti, ali i opravdanosti, postojanja još jedne nacionalno-jezične varijante uz dvije postojeće, zapadnu (zagrebačku) i istočnu (beogradsku). Zanimljivo je primijetiti da su i neki hrvatski jezikoslovci toga vremena poput Mate Hraste i Radoslava Katičića već tada u svojim radovima spominjali da se trebaju u obzir uzeti i druge varijante, pritom misleći na područje Bosne i Hercegovine, Crne Gore i Vojvodine.⁴⁵

Spomenuti događaji u Zagrebu i Beogradu 1967. godine, osim bosansko-hercegovačke filologije potaknuli su na šire djelovanje i političke čimbenike u zemlji. Tako već krajem ožujka 1967. godine Izvršni komitet CKSK BiH raspravlja o „idejno-političkoj sadržini i karakteru“ Deklaracije i Predloga te o političkim posljedicama i reakcijama na njihovo javno objavljivanje zaključujući da su oba dokumenta „podmukli izlivi udruženih šovinističkih i

---

izgrađivan punih osamnaest godina i za koji se vjerovalo da je dostigao zadovoljavajući stupanj uobličenosti.

⁴³ Kongres je ostao upamćen i obilježen referatom Milke Ivić „Problem norme u književnom jeziku“, ali i raspravom koja se povela nakon izlaganja o tezi postojanja dviju jezičnih varijanata zajedničkoga književnoga jezika, i to one zapadne ili zagrebačke te istočne ili beogradske. Više u Jonke (1971a); Jonke (1971b) i Mićanović (2021a).

⁴⁴ Hodžić (2024: 287) navodi da se 1970., 1971. i 1972. Bosna i Hercegovina i Sarajevo postavljaju u centar jezičnih zbivanja. Najprije 1970. jezičnom anketom Maka Dizdara „Tradicija, teorija i sadašnja praksa u primjeni književnog jezika u BiH“ te iste godine sarajevskim „Simpozijem o jezičkoj toleranciji“. Zatim 1971. dokumentom „Književni jezik i književnojezička politika u Bosni i Hercegovini“ gdje je jedan od zaključaka bio taj da se u Bosni i Hercegovini formira jezični institut, što se i ostvarilo 1972. godine otvaranjem Instituta za jezik (danas Instituta za jezik Univerziteta u Sarajevu).

⁴⁵ Tako je Mate Hraste korigirao spomenuti stav u članku „O trećoj varijanti hrvatskosrpskoga književnog jezika“ (*Jezik*, br. 4, 1965./1966.: 111–113) nazvavši ga „beogradskom varijantom jezičnoga izraza odnosno slobodnom koegzistencijom obiju varijanata, zagrebačke i beogradske“ kao što je i Jonke u svome referatu na kongresu 1965. isključivo govorio o dvjema varijantama oko dvaju nacionalnih, kulturnih i ekonomskih središta zajedničke države (Zagrebu i Beogradu) dok je za Sarajevo, vjerojatno ne doživljavajući ga nacionalnim središtem, ustvrdio da iako je u središtu naših štokavskih govora, treba otpasti kao neka moguća treća varijanta jer u pisanom jeziku uglavnom predstavlja ijekavsku varijantu beogradskoga jezičnoga izraza. Samo godinu dana nakon Petoga kongresa Jonke će ipak spominjati „dvije-tri varijante“ u narodnom jeziku Hrvata, Srba i Crnogoraca izričito misleći na osobitosti bosansko-hercegovačke varijante, a početkom sedamdesetih u svojoj kolumni u *Vjesniku* jasno istaknuti da je ipak riječ o posebnoj jezičnoj varijanti književnoga jezika koju ne možemo i ne smijemo negirati. Više u Mićanović (2021a: 462–466).

birokratsko-etastičkih shvatanja i otpora njihovih potpisnika demokratskoj samoupravnoj praksi, izgrađivanja socijalizma u našoj zemlji i daljnjem razvijanju ispravnih međunacionalnih i međurepubličkih odnosa“ (Dokumenti književnojezičke politike u SR Bosni i Hercegovini, 1984: 11). Ovaj će dokument zauzeti i vremenski primat među brojnim dokumentima koji će se objavljivati i uobličavati bosansko-hercegovačke (standardno)jezične politike sve do kraja osamdesetih godina dvadesetoga stoljeća.⁴⁶ Samo godinu dana nakon spomenutoga sastanka i donesenih zaključaka 1968. ponovno će IK CKSK BiH na proširenoj sjednici razmatrati ostvarenje zaključaka prethodne sjednice i čvrsto ostati uz načela sastanka u Novom Sadu izrijeком tvrdeći „da u svim daljnjim razgovorima o jeziku treba polaziti od osnove koju je dao Novosadski dogovor“ (Dokumenti književnojezičke politike u SR Bosni i Hercegovini, 1984: 16) To je u praksi značilo da se narodi Bosne i Hercegovine, Hrvati, Srbi i Muslimani mogu ravnopravno i slobodno služiti jednom od dviju varijanata zajedničkoga jezika. Još se dalje otišlo u poštivanju načela Novosadskoga sastanka iz 1954. godine na *Simpozijumu o jezičkoj toleranciji* koji je održan 23. – 25. travnja 1970. godine u Sarajevu. U zaključcima nakon simpozija jasno se kaže da „svaki građanin BiH ima pravo na vlastiti izbor izražajnih mogućnosti našega književnog jezika u cjelini bez obzira na varijantsku markiranost“ te se odlazi i korak dalje kada se tvrdi da „sloboda izbora obuhvata pravo na izbor svih mogućnosti koje pruža naša standardna hrvatskosrpska-srpskohrvatska jezička norma, pa i pravo opredjeljenja za jednu od postojećih književnojezičnih normi zapadne i istočne varijante u njihovom *čistom* (istaknuo V. Š.) obliku“ (Maglajlija-Hodžić, 2022: 30–31). Slično je bilo i s *Mostarskim savjetovanjem o književnom jeziku*, 1973. za koje Hodžić (2024: 322) tvrdi da je „svojevrni korak unazad“ jer su još jednom pozdravljena načela srpskohrvatskoga jezičnog i književnog zajedništva uz punu individualnu slobodu izbora jezičnih izražajnih oblika i pisma čiji su temelji postavljeni na sastanku u Novome Sadu 1954. godine. Ako prethodne zaključke okarakteriziramo kao svojevršno javno protivljenje formiranju treće bosansko-hercegovačke jezične varijante (tj. bosanskoga jezika!) i obvezan nastavak čuvanja u Novom Sadu ovjerena imena jezika srpskohrvatski/hrvatskosrpski uz mogućnost izbora jednoga od dvaju navedenih naziva te uz potpunu ravnopravnost ćirilice i latinice uz samo obvezno i bez izbora korištenje ijekavske standardne osnove,⁴⁷ slobodno možemo reći da se više od jednoga

⁴⁶ Popis skupova i dokumenta vidi u: Dokumenti književnojezičke politike u SR Bosni i Hercegovini, 1984; Samardžija (1998: 98-99); Maglajlija-Hodžić (2022: 58-62).

⁴⁷ Posebno je istaknuto i sljedeće: „Narodima Bosne i Hercegovine i njihovoj kulturi ne odgovara usmjeravanje književnog jezika u pravcu dvovarijantske (ili dvojezičke) polarizacije niti formiranje treće, bosanskohercegovačke varijante, jer bi to bilo protivno našoj jezičkoj

desetljeća nakon sastanka u Novome Sadu, a sve pod budnim okom službene (partijske) vlasti u SR BiH preko zaključaka Simpozija (1970.), a malo kasnije i Mostarskoga savjetovanja (1973.), čvrsto branila ideja zajedničkoga srpskohrvatskoga/hrvatskosrpskoga jezika kao službenoga. Ipak između ovih dvaju jezičnih događaja s početka sedamdesetih neki vide razlike, tako Hodžić (2024: 305) tvrdi da je *Simpozij* (1970.) ipak „afirmirao autohtone književnojezičke osobine bosanskohercegovačkoga tla i bosanskohercegovački ijekavski standardnojezički izraz“ zaustavivši tako daljnje prodiranje ekavice i napravivši konkretniji odmak od novosadskih zaključaka iz 1954., dok je *Mostarsko savjetovanje* ipak neke stvari vratilo u okrilje zajedničke jugoslaven-ske jezične politike. Slično je bilo i s *Pravopisnim priručnikom* iz 1972. godine koji je po mišljenju nekih ipak napravio određeni odmak od novosadskih načela, a za koji su sami autori morali dokazivati da nije „bosanski pravopis“, kako se u filološkim krugovima nazivao, i da nije protivan novosadskoj ortografskoj praksi ozakonjenoj u zajedničkom Pravopisu dviju Matica iz 1960. godine.⁴⁸ I hrvatski je jezikoslovac Vladimir Anić ustvrdio da novi *Pravopisni priručnik* (1972) predstavlja jezičnu novost i odlikuje se posebnostima svoje bosansko-hercegovačke sredine te da će biti namijenjen školskim potrebama jedne republike na području na kojem se upotrebljava hrvatskosrpski jezik (Hodžić, 2024).

Iako su svi objavljeni dokumenti i održani skupovi na kojima su se krojile jezične politike uvijek pod političkom (partijskom) prismotrom proklamirali ravnopravnost, pravo na individualne jezične izbore te njegovanje autohtonih jezičnih vrijednosti i jezičnih raznolikosti u SR BiH, stvarne su se jezične prilike razlikovale od zagovaranih i stvarale sve veći krug nezadovoljnika. O zanemarivanju zapadne (zagrebačke) varijante u javnoj komunikaciji i prevlasti one istočne (beogradske) ijekavskoga tipa u bosansko-hercegovačkoj standardnojezičnoj praksi kritički su pisali kroatisti poput Jonkea, Brozovića i Hraste.⁴⁹ Isto tako sve je više bilo onih koji su južnoslavensku jezičnu vizuru zajedničkoga jezika ustrojenu na novosadskim načelima, uz relativno

---

stvarnosti, onemogućavalo slobodan i samostalan razvitak književnoga jezika i ograničilo mogućnost bogaćenja našeg književnojezičkoga izraza“ (Dokumenti književnojezičke politike u SR Bosni i Hercegovini, 1984: 20).

⁴⁸ Prilikom sastavljanja *Pravopisnoga priručnika* (1972) poznat je i slučaj profesora Milivoja Minovića koji je povukao prvotno dani pristanak za sudjelovanjem u uredničkom odboru novoga ortografskoga priručnika nakon što su se u medijima pojavile informacije o novom priručniku koji svojim sadržajem preferira bosansko-hercegovačku jezičnu varijantu i uvelike odstupa od novosadskoga jezičnoga koncepta. Bio je to još samo jedan dokaz straha kod pojedinaca od skretanja s partijskoga jezičnog kursa zacrtana novosadskim zaključcima. Više u Hodžić, 2024: 316.

⁴⁹ Vidi: Jonke (1971: 334), Brozović (1965/1966: 42-43) i Hraste (1965/1966: 112-113).

opuštenije političke prilike u BiH, zamjenjivali onom koja je isticala bosansko-hercegovačku jezičnu posebnost i tražila nekakav, ali ipak konkretan, otklon od novosadskih zaključaka. Dvojica su bosansko-hercegovačkih književnika Mak Dizdar⁵⁰ i Alija Isaković⁵¹ prednjačila u zagovaranju postojanja i priznavanja treće, bosansko-hercegovačke jezične varijante srpskohrvatskoga jezika, koja je svoj formalni ostvaraj dobila anticipiranjem termina *bosansko-hercegovačkog jezičkog izraza*⁵² početkom sedamdesetih godina dvadesetoga stoljeća. Termin *bosanskohercegovački standardni izraz* prvotno je upotrijebio sarajevski orijentalist Srđan Janković objasnivši da na prostoru bosansko-hercegovačke jezične regije ne dolazi do „ukršćavanja dviju jezičnih varijanti i da ne postoji njihova koegzistencija“ već samo njihova neutralizacija i da varijantno označene riječi gube svoju zagrebačku ili beogradsku uniformu kada su upotrijebljene na bosansko-hercegovačkom prostoru.⁵³ Hodžić (2024: 302) vjeruje da su spomenuti skupovi i prihvaćeni javni dokumenti, posebno *Književni jezik i književnojezička politika u Bosni i Hercegovini* (1971) te sredinom iste godine *Zaključci o književnojezičkoj politici u vaspitno-obrazovnoj djelatnosti*, uz opetovano vraćanje na novosadske postavke ipak proizveli rezultate koji su tadašnju „jezičku politiku usmjeravali sve više na poseban ijekavski bosanskohercegovački okvir ili književnojezički standard“ koji će u konačnici dovesti do osnivanja Instituta za jezik (1972) na kojem će se proučavati spomenuti *bosanskohercegovački standardnojezički izraz*, a Sarajevo će se tako, uz Zagreb i Beograd, pokušati prometnuti u treći lingvistički centar hrvatskosrpskoga/srpskohrvatskoga jezika.

Stalnim zazivanjima novosadskoga jezičnog jedinstva i opetovanog povratka na Zaključke iz 1954. godine tijekom šezdesetih i sedamdesetih godina u bosansko-hercegovačkoj književnojezičnoj politici prionuli su oni jezikoslovci, književnici i kulturni radnici koji su bili svjesni sigurne političke (partijske) odmazde te uskraćivanja nekih društvenih privilegija ili oni koji su

⁵⁰ O sociolingvističkom angažmanu Maka Dizdara više u Maglajlija-Hodžić (2022: 96-136).

⁵¹ Isaković je jasno i nedvosmisleno tvrdio još 1966. godine: „Ja sam za bosansku (bosansko-hercegovačku) varijantu“ (Isaković, 1970, prema Hodžić, 2024: 302).

⁵² Mićanović (2021: 473) navodi još nekoliko formulacija koje su se mogle čuti u jezično-političkom diskursu: *bosanskohercegovački standardni izraz*, *bosanskohercegovački standardni jezički izraz*, *standardni jezički izraz u Bosni i Hercegovini*, *bosanskohercegovački književnojezički izraz*, *standardni bosanskohercegovački književnojezički izraz*, *bosanskohercegovački standardni jezički izraz*, *standardni jezički izraz u BiH*, *bosanskohercegovački standardno-jezički izraz*, *bosanskohercegovački književnojezički izraz*, uvijek skovan tako da se izbjegnu nacionalna imena uz dvovarijantsku polarizaciju (jezički – jezični) kad su ga rabili hrvatski autori.

⁵³ Uz Srđana Jankovića, Hodžić (2024: 303) navodi i Midhata Riđanovića kao jednoga od prvih koji su ukazivali na termin *bosanskohercegovački standardnojezički izraz*. Više u Mićanović (2021a); Samardžija (1998) i Hodžić (2024).

držali da je serbokroatistički jezični projekt najbolje rješenje u multietničkoj Bosni i Hercegovini i da Muslimanima (Bošnjacima) ni Srbi ni Hrvati ne trebaju nametati svoju naciju i jezičnu varijantu (jezik).

4. Zaključno

Zaključno se može ustvrditi da se događaj održan u Novome Sadu od 8. do 10. listopada 1954. godine u znanstvenom opisu preciznije može označavati kao „Novosadski sastanak“, a ne kao „Novosadski dogovor“. Primjena kriterija koji su u ovome radu predloženi za uporabu termina „dogovor“ (reprezentativnost, proceduralna transparentnost, dobrovoljnost, koherentnost tumačenja i provedbena stabilnost) upućuje na to da je već u najranijoj recepciji zaključaka došlo do različitih interpretacija i prijedora, te da se načelno jedinstvo proklamirano zaključcima nije pretvorilo u stabilan i ravnopravno prihvaćen standardizacijski okvir.

U kroatističkoj perspektivi posebice je vidljivo da su se sporovi oko tumačenja pojedinih točaka nastavili neposredno nakon sastanka, a da su kasniji normativni projekti (pravopis iz 1960. te rječnički projekt od 1967.) djelovali kao točke dodatne polarizacije, umjesto kao instrumenti trajne standardizacijske konsolidacije. U montenegrističkoj i bosansko-hercegovačkoj perspektivi problem nije bio samo u naknadnim interpretacijama, nego i u početnim pretpostavkama: nejednaka reprezentacija i slaba vidljivost jezičnih i kulturnih središta izvan Zagreba i Beograda otežavale su da se zaključci percipiraju kao rezultat ravnopravnog pregovaranja te su otvorile prostor kasnijim zahtjevima za priznavanjem posebnih varijantskih i standardoloških rješenja.

Ovim se radom ne tvrdi da novosadski zaključci nisu imali nikakav praktični učinak niti da u njima nije bilo elemenata kompromisa, nego da naziv „dogovor“ kao opisni termin lako prikriva napetosti između deklariranih načela i stvarne provedbe, kao i razlike u institucionalnoj moći sudionika i jezičnopolitičkom kontekstu. Stoga je, u terminološkom smislu, opravdanije zadržati naziv „Novosadski sastanak“ kao neutralniju i metodološki provjerljiviju oznaku, a pitanje „dogovora“ premjestiti iz razine imena događaja u razinu istraživačkoga problema: kada, kako i uz koje uvjete jezične standardizacije kompromis doista postaje dogovor, a kada ostaje tek formalizirana deklaracija s proturječnim posljedicama.

Možemo potvrditi da je trodnevni sastanak jezikoslovaca i kulturnih radnika u Novome Sadu koncem 1954. godine bio potpuno delegiran „odozgo“ s unaprijed planiranim scenarijem. Potpisom na Zaključke, koje je iznjedrilo spomenuti sastanak, trebalo je unificirati jedan zajednički hrvatskosrpski/srpskohrvatski jezik koji bi u stvarnosti bio srpski (istočne, beogradske vari-

jante), ekavski, na latinici pisan kao jezik javne i službene uporabe na saveznoj, ali i na republičkim razinama, i to u onim federativnim jedinicama čiji su književni jezici počivali na štokavskoj ijekavskoj osnovi ne uzimajući u obzir ni njihove jezične ni kulturne posebnosti.

S današnjim odmakom jasno se može reći da su upravo događanja u jezikoslovnoj kroatistici početkom pedesetih godina dvadesetoga stoljeća dovela prvotno do Ankete o pitanjima srpskohrvatskoga jezika i pravopisa Matice srpske, a potom i do sastanka u Novome Sadu kao što hitnijeg odgovora na već dovršeni i za tisak spremljeni *Pravopis hrvatskoga jezika* koji je sadržavao i bogati pravopisni rječnik temeljen na hrvatskoj književnoj baštini. S novim spoznajama iznesenima u ovom radu treba jasno reći da hrvatski jezikoslovci nisu otišli na sastanak u Novi Sad 1954. kako bi zajedno sa srbijanskima dogovorili zajednički jezik i pokazali jezičnu dominaciju nad drugim narodima i jezicima u tadašnjoj Jugoslaviji. Osim što smo dokazali da su bili primorani uputiti se u Novi Sad na sastanak, u ovom smo radu potvrdili da je domovinska jezikoslovna kroatistika prva prepoznala i u svojim radovima progovorila o jezičnom zapostavljanju montenegrizike i bosnistike još na sastanku u Novom Sadu, ali i u kasnijim provođenjima novosadskih zaključaka.

Plodovi, odnosno ostvarenja zaključaka iz Novoga Sada, za kroatistiku, tako i za montenegriziku i bosnistiku, bila su pogubna za prirodan i normalan razvoj njihovih književnih jezika. Sve do proglašenja svoje nacionalne samostalnosti i suverenosti, a time i do jezične slobode, u trima federativnim jedinicama Novosadski sastanak bio je jezični, ali uvelike i politički (partijski) instrument dugotrajnoga održavanja prividnoga jezičnoga i književnoga bratstva i jedinstva pod krinkom pune individualne slobode za svakoga kod izbora jezičnih izražajnih sredstava.

Uz iznimku onih jezikoslovaca koji su sintagmu „Novosadski dogovor“ u literaturi bilježili u navodnim znakovima, ponekad kraticom tzv. ili samo sastankom, gotovo je uvijek u literaturi jezični događaj iz 1954. godine nazivan „Novosadskim dogovorom“ koji to nikako nije bio ni za jednu od triju spomenutih filologija. Vjerujemo da je nakon proteka sedamdeset godina sazrelo vrijeme da u memoriji svih onih koji se bave jezikoslovnim pitanjima Novosadski sastanak ostane tek jezični sastanak i neuspjeli pokušaj jezične unitarizacije te početak sloma jezičnoga serbokroatizma u drugoj Jugoslaviji.

Literatura:

- Auburger, L. (2009). *Hrvatski jezik i serbokroatizam*. Rijeka: Maveda.
- Babić, S. (1968–1969). Za ravnopravnost, ali čega?. *Jezik* 16, 5, str. 134–147.
- Babić, S. (1990). *Hrvatski jezik u političkom vrtlogu*. Zagreb: Ante Pelivan i Danica Pelivan.
- Babić, S. (2004). *Hrvanja hrvatskoga*. Zagreb: Školska knjiga.
- Bašić, N. (2007). Ljudevit Jonke i jugoslavenski jezični unitarizam. *Jezik* 54, 5, str. 161–173.
- Brozović, D. (1965–1966). O problemima varijanata. *Jezik* 13, 2, str. 33–46.
- Brozović, D. (1978). Hrvatski jezik, njegovo mjesto unutar južnoslavenskih i drugih slavenskih jezika, njegove povijesne mijene kao jezika hrvatske književnosti. U: A. Flaker i K. Pranjić (ur.), *Hrvatska književnost u evropskom kontekstu*. Zagreb: Zavod za znanost o književnosti Filozofskoga fakulteta, Sveučilišna naklada Liber, str. 9–83 (= Brozović, D. (2008). *Povijest hrvatskoga književnog i standardnoga jezika*. Zagreb: Školska knjiga).
- Brozović, D. (2008). Jesu li Bečki i Novosadski „dogovori“ samo beznačajne epizode i činovi unitarističkoga nasilja – ili jedine osnovne točke u hrvatskoj novoštokavskoj standardizaciji?. U: A. Peti-Stantić (ur.), *Identitet jezika jezikom izrečen*. Zagreb: Srednja Europa, str. 33–41.
- Dosje Službe državne sigurnosti, Ljudevit Jonke, str. 23.
- Čirgić, A. (2011). Jezička politika u Crnoj Gori od Njegoša do naših dana. *Crnogorski jezik u prošlosti i sadašnjosti*. Podgorica: Institut za crnogorski jezik i književnost, Matica crnogorska, str. 171–202.
- Hodžić J. (2024). *Bosanski jezik i školstvo 1823–2023*. Sarajevo: Univerzitet u Sarajevu – Institut za jezik Sarajevo, str. 285–341.
- Hraste, M. (1965–1966). O trećoj varijanti hrvatskosrpskoga književnog jezika. *Jezik* 13, 4, str. 106–113.
- Grubišić, V. (1985). Hrvatski jezik nakon II. svjetskog rata. *Hrvatska revija* 35, 2, str. 272–286.
- Grubišić, V. (1986). Nazivi za hrvatski jezik od rata do danas. *Hrvatska revija* 36, 1, str. 14–27.
- Institut za proučavanje nacionalnih odnosa Sarajevo (1984). *Dokumenti književnojezičke politike u SR Bosni i Hercegovini*. Sarajevo: Izdavačka djelatnost.
- Jonke, Lj. (1954–1955). Novosadski sastanak i anketa Letopisa Matice srpske. *Jezik* 3, 3, str. 67–69.
- Jonke, Lj. (1955–1956). Nekoliko riječi o odjecima Novosadskog sastanka. *Jezik* 4, 4, str. 104–108.

- Jonke, Lj. (1955). Kamo ide naš književni jezik. *Narodni list* 2959/60 (1. i 2. 1. 1955), str. 3.
- Jonke, Lj. (1964²; 1965). *Književni jezik u teoriji i praksi*. Zagreb: Znanje.
- Jonke, Lj. (1971a). *Hrvatski književni jezik danas*. Zagreb: Školska knjiga.
- Jonke, Lj. (1971b). *Hrvatski književni jezik 19. i 20. stoljeća*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Lalić, R. (1955). Povodom novosadskog dogovora o književnom jeziku. *Savremenik* 1, str. 63–68.
- Katičić, R. (2008). Recimo koju o Greebergovoj knjizi. U: A. Peti-Stantić (ur.), *Identitet jezika jezikom izrečen*. Zbornik rasprava s Okruglog stola o knjizi Roberta D. Greenberga *Jezik i identitet na Balkanu*. Zagreb: Srednja Europa, str. 17–32.
- Kovačec, A. (2013). Julije Benešić: Rječnik hrvatskoga književnoga jezika od preporoda do I. G. Kovačića. Urednici: Milan Moguš, Anja Nikolić-Hoyt, † Josip Vončina. Priredili za tisak: Ivana Filipović-Petrović, Alemko Gluhak, Bojana Marković, Anja Nikolić-Hoyt. Svezak 13, S – spužvast, Zagreb, 2013. (I–XXXV, 2715–3103 str.)“. *Filologija* 60, str. 181–185.
- Maglajlija-Hodžić, E. (2022). *Mak i bosnistika: doprinos Mehmedalije Maka Dizdara afirmaciji bosanskoga jezika i razvoju lingvističke bosnistike*. Tuzla: Bosanska medijska grupa.
- Mićanović, K. (2024). *Vlast i pravopis*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Mićanović, K. (2022). Federativna Jugoslavija i njezini jezici. *Studia Slavica Academiae Scientiarum Hungaricae* 67, 1–2, str. 1–21.
- Mićanović, K. (2021a). Hrvatski jezikoslovci i bosanskohercegovački standardnojezički izraz. *Zbornik Periferno u hrvatskom jeziku, kulturi i društvu*, 2. svezak, Bonkowski, Robert; Lukić, Milica; Mićanović, Krešimir; Pycia-Košćak, Paulina; Zubčić, Sanja; (ur.). Katowice – Zagreb – Osijek – Rijeka: Wydawnictwo Uniwersytetu Slaskiego, str. 457–481.
- Mićanović, K. (2021b). „Kamo ide naš književni jezik“. Novosadski zaključci i polemika Ljudevita Jonkea i Mihaila Stevanovića. U: I. Marković (ur.), *Hrvatski jezik 1950-ih*. Zbornik radova sa znanstvenoga skupa povodom 70. obljetnice Katedre za hrvatski standardni jezik Odsjeka za kroatistiku Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Zagreb: Stilistika.org; Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Odsjek za kroatistiku, Katedra za stilistiku, str. 117–142.
- Nikčević, V. P. (2009). S čime je u sukobu Novosadski dogovor. *Lingua Montenegrina*, br. 4, str. 563–569.
- Nikolić-Hoyt, A. (2010). Uz dovršavanje Benešićeva Rječnika. *Filologija* 55, str. 61–87.

- Pranjaković, I. (2008). Jezici i etnije u bivšoj Jugoslaviji i danas. U: A. P. Stantić (ur.), *Identitet jezika jezikom izrečen*, Zbornik rasprava s Okruglog stola o knjizi Roberta D. Greenberga *Jezik i identitet na Balkanu*. Zagreb: Srednja Europa, str. 90–93.
- Pranjaković, I. (1999). Jezici i etnije na prostoru bivše Jugoslavije. U: J. Čačić-Kumpes (ur.), *Kultura, etničnost, identitet*. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk; Hrvatsko sociološko društvo, str. 243–250.
- Rotković, R. (2009). Novosadski dogovor – stvarnost ili iluzija. *Lingua Montenegrina*, br. 3, str. 563 – 566.
- Samardžija, M. (1998). Stranputicama hrvatskoga jezičnog i pravopisnog pitanja u Bosni i Hercegovini nakon godine 1945. *Hrvatska revija*, god. XLVII, sv. 1–2, str. 93–103.
- Samardžija, M. (1995). *Leksikologija hrvatskoga jezika*. Zagreb: Školska knjiga.
- Stevanović, M. (1955). Novosadski dogovor prema odzivima na nj. *Naš jezik* VI, 5–6, str. 138–147.
- Šunjić, V. (2017). *Hrvatski jezik kao tema izvandomovinske kulture (1945. – 1990.)*. Doktorski rad, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
- Uprava Udruženja književnika Crne Gore (2009). Saopštenje o jeziku. *Lingua Montenegrina*, br. 3, Cetinje, 569–570.
- Vujović, N. (2025). 70 godina od Novosadskoga dogovora i posljedice koje je imao na montenegristik i crnogorski jezik. *Filologija* 84, str. 325–353.
- Znika, M. (2014). Trinaesta knjiga Benešićeva Rječnika. *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 40, 1, str. 223–226.

NOVI SAD MEETING, NOT AN AGREEMENT!

In Slavic studies, and especially in Croatian, Montenegrin, Serbian and Bosnian-Herzegovinian national philology, the three-day gathering of linguists and cultural workers in Novi Sad from October 8th to October 10th in 1954 is usually called the „Novi Sad Agreement“. This paper questions the justification of this term. Starting from the distinction between the descriptive name of the event and the normative-political implications of the term „agreement“, the paper combines an analysis of relevant Croatian, Montenegrin and Bosnian literature with insights from primary sources: the conclusions of the gathering, contemporary press, institutional documents and participant testimonies. The criteria for assessing the justification of the term „agreement“ are the representativeness of the participants, procedural transparency, voluntariness, coherence of subsequent interpretations, and the implementational stability of the conclusions. The analysis shows that the ten-point conclusions of the meeting, which were supposed to direct the linguistic and orthographic unification of literary languages on the Štokavian basis in multinational socialist Yugoslavia, caused controversy already at the meeting itself. The key normative „fruits“ (the 1960 orthography and the 1967 joint dictionary project) generated additional controversies that ultimately led to the permanent withdrawal of some national philology from joint activities and the rejection of the conclusions. Considering these insights, it is proposed that the 1954 event be terminologically more precisely designated as the „Novi Sad Meeting“, with a clear distinction between its declared goals and the actual consequences for Croatian, Montenegrin and Bosnian-Herzegovinian philology.

Keywords: *Novi Sad meeting, Croatian, Montenegrin and Bosnian-Herzegovinian philology, Croatian-Serbian/Serbo-Croatian language*